

Latt.doc

10 584

Henn Latt: võiks ju öelda, et seda tegid sa hästi!

Kunagine julgeolekutöötaja Henn Latt (70) on aastaid tundnud huvi ja hoolitsenud Eesti esimese presidendi Konstantin Pätsi „lõppjaama“ eest ligemale tuhande kilomeetri kaugusel Buraševo asulas. Nüüd, kui Päts on ammu kodumulda ümber süngitatud, tema ning tema arsti hauad korrastatud, leiab Latt, et asja tuleks edasi vedada. Kasvõi kahe riigi paremate suhete huvides.

Henn Latt möönab, et omal ajal võis tema kui kunagise julgeolekutöötaja huvi president Pätsi ja tema saatuse vastu tunduda ootamatuna. „Aga 1988. aastal, rahvusliku tõusu ajal, olin ma juba kaheksa aastat julgeolekust ära. Tol ajal polnud kellelgi õieti aimu, kuhu võis meie kunagine riigipea maetud olla. Kui meie delegaate pidulikult Moskvasse tõelist Eesti asja ajama saadeti, hüüti kõnepuldist maha: kuhu te olete pannud meie presidendi?“

„Vaenlasest“ varustajaks

Selleks ajaks oli Henn Latist saanud kolhoosi varustaja. „Parteitöölt olin juba selleks ajaks kinga saanud. Pärast seda ei saanud ma enam ei Tallinnast ega Harjumaalt tööd. Ideoloogiapleenumil 1986. aasta peetud kõnes nimetas Karl Vaino mind stagnandiks ja vastane. Tööpõlgurite ja jotade eestvedamisel hakati minu kohta kaebekirju kirjutama. Ristlaane poisid tabasid ära, et minust saab teha hea vastase näite.“

Siis ulatati Henn Latile päästev käsi Rakvere rajoonist Triigi kolhoosist – kohalik esimees julges „vaenlase“ tööle võtta. Varustajaks.

Siis otsustas Latt ka koos oma kunagise kolleegi Timuskiga Venemaale Pätsi jälgi otsima minna.

„Käis ringi kõlakas, et mingile turismigrupile Eestist oli Tveri lähistel näidatud Pätsi hauda. Ning Suures nõukogude entsüklopeedias oli ka Pätsi surmakohaks märgitud Tveri oblast. Noh, istusime siis minu „Moskvitsi“ ja sõitsimegi. 800 kilomeetrit sinna, 800 tagasi. 1988. aasta oktoobrikuus. Informeerisime oma käigust ka Matti Pätsi, aga tema ütles, et tal pole võimalik meiega ühes tulla. Meie minekuga oli hästi kursis ka hea tuttav kirjanik Teet Kallas.

Saime siis kokku ka Pätsi raviarsti doktor Ksenja Gussevaga, kes tolleks ajaks oli juba 82-aastane. Ning käisime Buraševo vaimuhaiglas, kus president oma elu lõpuhetki veetis. Gusseva viis meid ka sinna, kuhu tema mäletamist mööda Päts oli maetud.“

Esimesed nii või teisiti

Nii et Latile ja Timuskile kuulub, kas see kellelegi meeldib või mitte, esimeste suurmehe haua käinud eestlaste au. „Rohkem me teha ei saanudki, meil polnud selleks mingeid volitusi ega võimalusi. Ei siis muud, kui ruttu tagasi koju, mul ei teadnud ei kolhoos ega selle esimees, kus ma olin ja mis asju ajamas. Püüdsime siis eesti rahvale teada anda, kust Pätsi otsida võib. Lihtne see mõistagi polnud.“

Teet Kallasele oli Henn Latt helistanud juba Tveri hotellist. „Teet küsis kohe, et ega ma purjus pole.... sest missugune aeg oli! Praegu me istume siin ja räägime rahumeeli ajaloost. Noh, siis püüdis Teet mitmesse lehte selle uudise sisse panna. Aga keegi seda avaldada ei tahtnud, õigemini ei julenud. Aga Mart Kadastik jättis „Edasisse“ selle tarvis „augu“. Viimasel hetkel pandi see siis ikkagi lehte. Et keegi enam midagi ette võtta ei jõuaks.“

Siis ilmus „Molodjož Estoniis“ Mark Levini igavene pikk lugu „Reekviem presidendile“ ning muidki lugusid. Koos kirglike vastukajadega. „See oli kõik nagu laulus, kus vana Juhan annab paugu karja sekka. Sest meil oli ju see julgeoleku minevik. Ma olin ju seal tervelt seittseteist aastat – 1963-1980. Nende aastate eest ei maksa mulle penssi ei Vene ega Eesti riik. Eks ma siis saa selle võrra vähem raha. Jah, kui sul ikka on see julgeoleku plekk peal, siis enam sellest valla ei saa.“

Matti Pätsi jaoks aga oli Henn Latil kaasa tuua tõeline kingitus. Nimelt oli Buraševo spordikooli tollasel direktoril, sambotreener Aleksandr Sokolovil välismaa sõidult ostetud imeriistapuu – videokaamera. Sellega tehtud filmi Ksenja Gussevast, Pätsi hauda otsainguist ja muust sellel sõidul läbielatust andis Henn Latt üle presidendi pojapojale. „Ta võttis lindi ja läks teise tuppa. Mina

istusin seni köögis ja suitsetasin. Eks nad siis koos abikaasaga vaatasid seda.“
Filmi teinud Aleksandr Sokolovil muide hiljem hästi ei läinud. Teda kiusasid taga nii miilits kui prokuratuur, tema kaamera koos lindiga võeti ära ehk varastati.

Armastuse, mitte auraha nimel

Lati ja Timuski käikudest on ilmunud artikkel Küllo Arjakaselt. „Pean Küllest kui ajaloolasest väga lugu. Ning see kirjutis oli muidu igati objektiivne. Ainult lõpulis andis ta mõista, et Latt tahab oma käiguga mingit auraha välja teenida! Aga mul oli armastus asja enda, mitte mingi kuulsuse või superstaarsuse vastu. Mina enese eksponeerimisega ei tegele, minu jaoks oli tähtis sõnum!“
Varsti sõitis Buraševosse ka Matti Päts koos kahe kaaslasega. Üks neist oli väljapaistev eesti arheoloog Vello Lõugas. „Selle mehe ees võtan mütsi maha ja teen sügava kummarduse pealekauba. Tema on ka vist ainus, kes on õiglaselt ja objektiivselt seda minu ja Timuski käiku kirjeldanud. Oli üdini aus inimene, suurepärase inimene, suurepärase teadlane.“

Enne kui Pätsi säilmeteni jõuti, tuli spetsiaalselt Buraševosse saadetud ekspeditsioonil lahti kaevata tervelt 46 hauda!

Teid ka ligi ei lastud? Henn Latt hakkab naerma. „Seda ei tasu küsida! Ei kippu ega kõppu. Oma abi me küll pakkusime, tahtsime kangesti ka midagi teha. Õeldi ära põhjendusega, et kohad on juba täis. Ning meie jaoks ruumi ei jätku. Ja mis seal imestada – pensionär ja varustaja... Julgeoleku taustaga. See ju ei kõlvanud, tol ajal aeti niisugused igalt poolt välja.“

Henn Latt ei eita, et kergelt solvunud nad ju olid.

Loomulikult ei saanud Latt ja Timusk kutset ka Pätsi säilmete pidulikule ümbermatmisele. „Tee ääres me kõrvaltvaatajana ometi olime.“ Viisakas oleks teid ju paigutada kasvõi mõnda tagumisse ritta. „Ei, seda ei juhtunud! Ei Matti Päts ega keegi muu asjaosaline isik pole mind tänase päevani tänanudki. Võinuks ju kasvõi öelda, et olid sa muidu, mis sa olid, aga selles episoodis esinesid sa hästi.“

Paarkümmend aastat hiljem internetis surfates sattus Henn Latt seesuguse imeasja nagu Wikipedia peale. „Sealt lugesin imelugu sellest, kuidas Latt ja Timusk sõiysid Buraševosse, kaevasid Pätsi säilmed välja ja matsid Metsakalmistule!!! Mihukene au, olgu et täiesti teenimatu. Tuli välja, et see „au“ omistati meile Tveri ajakirjaniku Igor Mangažejevi poolt.“

Hea halva varjus

Mis arvab Henn Latt sellest, et vähem kui paarikümne aastaga on Päts nagu öeldakse auti mängitud, et temast räägitakse ainult halba? „Olen viimasel ajal sellesse teemasse päris põhjalikult süüvinud. Ütlen ainult niipalju, et ärgem hinnakem kedagi tema üksikute tegude järgi. Kui me hakkame tema miinuseid ja plusse ükshaaval välja tooma, ei jõua me kusagile. Kahjuks on Pätsi puhul positiivne jäänud negatiivse varju.“

1988. aastal Pätsi haua lähedal seistes ütles Henn Latt: „Sa tegid kõik, et säästa oma rahvast.“

„Nüüd 2010. aastal seal käies pole ma selles enam nii kindel. Kindlat vastust sellele, mis oleks juhtunud hääletu alistumiseta, ei saa me praegugi anda. Kindel olen, et meid poleks alles nii palju, kui on täna. Meie vastas oli sama hea kui vääramatu jõud. Seda, mis toimus Pätsi sisemuses, ei tea me tänapäevani. Päevikuid ta ju ei pidanud. Aga kaalul oli palju, väga palju.“

Aga 20 aastat pärast esmakohutumist oli Henn Laas koos kahe kaaslasega taas Buraševos. „Muugal pärit pikamaaautojuhi ja väliseestlasega Kanadast. Rääkisin telefoni teel tolle videokaameramehe ehk Sokoloviga. Vanadaam Gusseva oli surnud juba 1994. aastal. Muide, temagi jäeti Pätsi ümbermatmisele kutsumata. Kuuldavasti oli seda võimalust kaalutud, kuid mis parata – nii kiire oli! Aga tema oli ju ainus tänu kellele Pätsi leidmine ja kodumaale toimetamine üldse teoks sai. Oli õnn, et selline inimene Popovi tn. 60 üldse veel elus oli ja et meil õnnestus ta kätte saada.“

Latt kirjeldab, mis võinuks toimuda siis, kui Päts leidmata ja ümber matmata jäänuks. „Aga mis tegelased kõik tänu sellele oma soojadele kohtadele pääsesid.“

Eesti asja märtrid

Tänu tolele 2010. aastal sai ka tehtud oluline parandus Wikipediasse, kus õigete leidjate ja matjate

head nimed taastati. „Tegime hulga uusi filme, millega igamees You Tube`i Henn Lati nime sisse lüües tutvuda võib.“

„Saime ka teada, et asulanõukogu esimees Nikolai Pankratjev võeti pärast Pätsi leidmiseks tehtud kaevamisi oma kohalt maha. Selle eest, et ta neid lubas ja neile kaasa aitas. Nii et temast koos videomees Sokoloviga said väikest viisi eesti asja märtrid, omamoodi dissidendid. Kusjuures vähemasti Pankratjevilegi ollakse ikka veel tänu võlgu. Pärast Pätsi äraviimist pole need mehed enam Eestis kedagi huvitanud.“

„2010. aastaks oli dr. Gusseva haud ilma tahvlita, kinni kasvanud, kiiresti unustusehõlma vajumas. Samuti oli umbe kasvanud Konstantin Pätsi eelviimane puhkepaik.“ Sellest käigust ilmusid ka „Sakalas“ ja „Videvikus“ Henn Lati sõnul head artiklid, esimese neist autor Margus Haav sai selle eest koguni ajakirjanduspreemia.

20.jaanuaril sel aastal murdus lõpuks jää: Henn Latt kutsuti Muinsuskaitse Seltsi ja Pätsi muuseumi poolt kohtumisõhtule Muinsuskaitse Seltsi saali Laial tänaval. „Nii, et ma olin ka lõpuks nagu tegija. Seal olid kohal Arnold Rüütel, Matti Päts, Trivimi Velliste, Külle Arjakas, Peep Pillak, Helve Lees... Tervelt kaks tundi seisin selle väärrika seltskonna ees, minu filmid jooksid. Jõudsin ära oodata! Hästi välja peetud, soliidne, teravusteta. Teatasin seal ka, et lähen Buraševos teemaga edasi.“ Ning selle aasta juunis viibiski Henn Latt kolmandat korda Buraševos. „Enne seda olin intensiivselt ajanud asju Vene poolega. Keelitasin neil kohapeal raha korjama dr. Gussevale hauaplaadi asetamiseks. Oli ju ta Vene Föderatsiooni teeneline arst ja väga lugupeetud inimene. Ja mis imet – Buraševio asulanõukogu esimees ja volikogu esimees võtsidki asja kätte. 9. maist ehtis doktori hauda mustast marmorist plaat. Minu kohaletuleku päevaks kuu aega hiljem oli Pätsi hauakoha jaoks valmis rist. Plaanis on kujundada ümbrusesse mälestuspark. Igatahes on Eesti kunagine president Buraševos nüüdseks saanud tuntud kujud!“

Henn Latt asetas hauale pärja sinimustvalge lindi ja kirjaga „Eesti rahva poolt“.

Midagi ka isiklikku: veebruarikuus ärandati Henn Lati auto ning aeti puruks. Äraajajad olid noored pätid, kes ei käi tööle ega teeni midagi. Kätte ei saa Latt sealt enam midagi. „Aga pole halba ilma heata. Auto jääkväärtuse eest sain tagasi viimase Venemaa-sõidu raha! Jalamehe tervis on hulga parem. 70. sünnipäevaks kinkisid lapsed mulle jalgratta. Hea ja ilusa. Kiisa kergliiklusteel ma nüüd sellega lasen. Tuul vuhiseb, päike paistab... „

Niisugune mees on Henn Latt.

Ilmar Palli